ACTA UNIVERSITATIS LODZIENSIS
KSZTAŁCENIE POLONISTYCZNE CUDZOZIEMCÓW 16, 2008

https://doi.org/10.18778/0860-6587.16.21

Grażyna Zarzycka
Uniwersytet Łódzki

JAK POWSTAJĄ HASŁA DO *LEKSYKONU KULTURY POLSKIEJ DLA CUDZOZIEMCÓW*?

1. HISTORIA TWORZENIA *LEKSYKONU KULTURY POLSKIEJ DLA CUDZOZIEMCÓW*

Projekt stworzenia *Leksykonu kultury polskiej dla cudzoziemców* narodził się na początku nowego tysiąclecia, a jego koncepcja była wypracowywana w latach 2002–2004. Najwcześniejsza faza pracy nad słownikiem została przedstawiona na konferencji Stowarzyszenia „Bristol" we Wrocławiu (zob. Dobesz, Jelonkiewicz, Zarzycka 2004), a podczas seminarium naukowego *Język a kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, prowadzonego przez Władysława Miodunkę w UJ w 2003 r., przedyskutowano koncepcję słownika, tak w warstwie makrostruktury, jak i mikrostruktury. Koncepcja słownika, indeks haseł oraz hasła przykładowe zostały przedstawione w książce pod red. W. Miodunki: *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Stan obecny – programy nauczania – pomoce dydaktyczne*, stanowiącej pokłosie wspomnianego wyżej seminarium (zob. Zarzycka 2004; Zarzycka, Jelonkiewicz 2004). Współtwórcami jego koncepcji, jak też indeksu haseł są G. Zarzycka i M. Jelonkiewicz.

2. ZAWARTOŚĆ SŁOWNIKA

Dla przypomnienia: słownik ten jest przeznaczony dla cudzoziemców (choć w dużej mierze także dla Polonii, co prawdopodobnie zostanie uwzględnione w tytule gotowej publikacji), znających język polski na poziomie co najmniej średnim. Jego celem ma być dostarczenie czytelnikom wiedzy kulturowej w ramach siedmiu kategorii tematycznych: 1. *Informacje ogólne o Polsce* (znanych

Polakach, symbolach państwowych oraz o języku polskim); 2. *Historia i polityka*, 3. *Miejsca*; 4. *Obyczaje, realia, zagadnienia socjokulturowe*; 5. *Mitologia i folklor*; 6. *Historia kultury polskiej* (*twórcy kultury, dzieła, wydarzenia, instytucje*); 7. *Nauka i oświata*. Wśród haseł ok. 95% będą stanowiły hasła szczegółowe (biogramy, streszczenia utworów literackich i filmowych, opisy wydarzeń), a około 5% hasła przekrojowe (jak np. hasła: *Polska* czy *literatura polska do 1945 r.*). W opublikowanym 3 lata temu indeksie haseł ich liczba została ustalona na ok. 670 i prawdopodobnie taka pozostanie. Co prawda w trakcie pracy dopisywane są do indeksu nowe hasła, ale też z niektórych – po przemyśleniu – trzeba zrezygnować. Tak więc liczba haseł nie powinna być większa niż 700, dlatego też słownik ten trzeba traktować jako podręczny (mały). Dotychczas powstało 250 haseł do Leksykonu... Ich tworzenie jest procesem mozolnym, wymagającym współpracy wielu osób i właściwej koordynacji ich działań. Twórcami gotowych haseł są praktycy-glottodydaktycy z Uniwersytetu Łódzkiego (A. Omulecka, E. Sabela, A. Skalska, G. Zarzycka) oraz z Uniwersytetu Warszawskiego (M. Jelonkiewicz, P. Kajak, M. Nicgorska) i Jagiellońskiego (J. Kowalewski).

3. PROCES TWORZENIA HASEŁ NA KONWERSATORIUM GLOTTODYDAKTYCZNYM

W semestrze letnim roku akademickiego 2006/2007 do tej grupy autorów dołączyli studenci V roku filologii polskiej UŁ – dwadzieścioro uczestników konwersatorium *Elementy kultury i literatury w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, które prowadziłam w ramach specjalizacji glottodydaktycznej. Tworzenie haseł przez studentów oraz moja dyskusja ze studentami podczas redagowania owych specyficznych „tekstów glottokulturowych" przekształciła się w proces negocjowania znaczeń kulturowych, a samo konwersatorium – w zajęcia warsztatowe. Odpowiadając na postawione w tytule referatu pytanie o to, jak powstają hasła do *Leksykonu kultury polskiej dla cudzoziemców*, pragnę skupić się na omówieniu efektów pracy, która miała miejsce właśnie podczas tego konwersatorium, jak też opisać trudności w tworzeniu haseł.

W trakcie konwersatorium skupiliśmy się na subkategorii tematycznej 6.1. *Literatura* – hasła tworzone w jej ramach są utrzymane w formach gatunkowych biogramu, streszczenia/omówienia utworu literackiego, opisu/portretu bohatera literackiego. Niektórzy studenci wybrali hasła z subkategorii *Teatr* i *Rozrywka*, a także *Znani Polacy* i *Cudzoziemcy*. Negocjowanie treści i formy haseł między mną a autorami odbywało się drogą elektroniczną i łączyło się z wielokrotnym nieraz udoskonalaniem tekstów. Gotowe hasła, przed włączeniem ich do elektronicznego banku haseł, były oceniane przez innych uczestników konwersatorium.

Efekt pracy grupy studenckiej to 70 nowych haseł. Studenci, w większości, przygotowali po dwa hasła do słownika, a dwie uczestniczki konwersatorium: M. Wojenka oraz L. Kabzińska kontynuują udział w projekcie do dziś. Pierwsza napisała dotąd 10 haseł, a druga aż 30, stając się jednym z kluczowych współautorów. Tworzenie haseł nie będzie pracą anonimową – w opublikowanym leksykonie każdy z autorów zostanie przypisany do stworzonego przez siebie hasła.

Standardowa objętość hasła szczegółowego w naszym słowniku została ustalona na 1/2 do 2/3 strony maszynopisu. Ta objętość została utrzymana w przypadku streszczeń i opisów postaci literackich, natomiast zwiększona do maksimum 1 stronicy w przypadku hasła-biogramu znanego pisarza. Uważam to za słuszne, gdyż – moim zdaniem – biogram ważnego twórcy kultury powinien być na tyle szczegółowy, by spełnił, np. na polonistyce zagranicznej rolę tekstu wyjściowego (a może podstawowego) o pisarzu czy utworze. Omówienie danego utworu powinno być natomiast na tyle krótkie, by czytelnik (którego można podejrzewać o to, że nie przeczyta utworu w oryginale) nie zgubił się w natłoku szczegółów.

Poniżej przedstawię przykłady tekstów napisanych przez studentów, z uwzględnieniem trójdzielnej budowy hasła, dzięki której nasz słownik będzie odróżniał się od słowników przeznaczonych dla rodzimych użytkowników języka polskiego.

Tak więc, każde hasło *Leksykonu kultury polskiej dla cudzoziemców* składa się z części: a) nagłówkowej – wyrazu hasłowego + dotyczącej go części gramatycznej, b) głównej – tekstowej, c) obudowy językowej.

Cześć A: Jest to część gramatyczna, w której odmienia się wyraz hasłowy przez przypadki oraz, jeśli jest to zasadne, podaje się formę przymiotnika tworzonego od danego rzeczownika. Jeśli rzeczownik w wyrazie hasłowym używany jest także w innej liczbie, podaje się jego formy fleksyjne w obu liczbach. Gdy tekst reprezentuje gatunek biogramu lub jest opisem wydarzenia historycznego, w tej części podaje się daty urodzenia/śmierci danej osoby, prawdziwe nazwisko lub pseudonim pisarza, jak też określa się ramy czasowe danego wydarzenia; zob. przykłady:

❒ **Janusz Korczak** (1878/79?–1942) – D. B. Janusza Korczaka; C. Januszowi Korczakowi; N. Januszem Korczakiem, Ms. W. Januszu Korczaku (prawdziwe nazwisko Henryk Goldszmit)

❒ **Henryk Sienkiewicz** (pseudonim Litwos) (1846–1916) – D. B. Henryka Sienkiewicza; C. Henrykowi Sienkiewiczowi; N. Henrykiem Sienkiewiczem, Ms. W. Henryku Sienkiewiczu) przym. Sienkiewiczowski (czyj?) np. bohater; sienkiewiczowski (jaki?) np. rok.

❒ ***Treny*** – D. Trenów; C. Trenom; B. Treny; N. Trenami; Ms. Trenach; W. Treny. l. poj. M. B. Tren; D. Trenu; C. Trenowi; N. Trenem; Ms. W. Trenie.

❒ ***Ferdydurke*** – wyraz nieodmienny.

Część B: W pierwszym zdaniu (lub akapicie) tekstu głównego są podawane podstawowe informacje o postaci (utworze, zjawisku itd.). Ten fragment jest najważniejszy w haśle. Powinien wystarczać czytelnikowi do identyfikacji opisywanego podmiotu nawet wtedy, gdyby nie zechciał przeczytać całości hasła; zob. przykłady:

❒ (z hasła *J. Korczak*) Wybitny, polsko-żydowski pedagog, lekarz, pisarz oraz działacz społeczny, który całe życie poświęcił pracy z dziećmi; jeden z najbardziej znanych na świecie bohaterów holocaustu.[...]

❒ (z hasła *Telimena i Zosia*) Postacie literackie, bohaterki epopei narodowej ***Pan Tadeusz*** **Adama Mickiewicza**. [...]

❒ (z hasła *Trylogia*) Cykl trzech powieści historycznych **Henryka Sienkiewicza**, na który składają się: *Ogniem i mieczem* (1884), *Potop* (1886) i *Pan Wołodyjowski* (1888). *Trylogia* przedstawia dzieje Polski w latach 1648–1673. Napisana była „ku pokrzepieniu serc" – Sienkiewicz chciał podnieść na duchu Polaków żyjących w czasie zaborów (zob. **zabory**).[...]

❒ (z hasła *Czysta Forma*) Teoria Czystej Formy to jedna z najważniejszych polskich koncepcji estetycznych XX wieku. Jej twórcą był pisarz, malarz, fotografik i filozof Stanisław Ignacy Witkiewicz, znany jako **Witkacy**.[...]

W kolejnych akapitach są nabudowywane informacje o postaci, utworze lub omawianym zjawisku (jeśli to możliwe, z zachowaniem chronologii). Trudne słowa (a również polskie archaizmy, czy tzw. egzotyzmy) są objaśniane w nawiasach za pomocą parafraz i synonimów. Podawane są krótkie cytaty z powszechnie znanych Polakom utworów (jak w haśle *Treny* i *Ferdydurke*). Wytłuszcza się odnośniki do innych haseł; zob. przykłady:

❒ (z hasła *J. Korczak*) [...] Kierował żydowskim Domem Sierot w **Warszawie** (1911–1942), a także sierocińcem dla dzieci polskich Nasz Dom (do 1926 r.), w których stosował własny, nowatorski system wychowania, oparty na szacunku do dziecka. Wykluczał kary cielesne (nie stosował takich kar), propagował system zachęt w kształtowaniu osobowości dziecka. Łącząc swój zapał wychowawczy z wyuczonym zawodem lekarskim, dowodził związku pedagogiki z medycyną. Pozostawił około trzydziestu publikacji, związanych tematycznie z własną praktyką wychowawczą. [...]

Korczak został zamordowany razem ze swymi żydowskimi podopiecznymi (dziećmi, które były pod jego opieką) w niemieckim obozie zagłady w Treblince (zob. **Treblinka**) w 1942 r. Towarzyszył dzieciom dobrowolnie (z własnej woli)

w drodze do komory gazowej. Jest uważany za symbol odwagi i poświęcenia, za autorytet moralny (wzór postępowania).[...]

❐ (z hasła *Treny*) [...] Głównym bohaterem wierszy jest sam autor – człowiek doświadczony (dotknięty) przez los – który próbuje pogodzić się ze śmiercią córeczki. W utworach porównuje Urszulę do greckiej poetki Safony, wychwala ją. Poeta tak mocno tęskni za córką, że załamuje się, zaczyna wątpić w sens życia, popada w rozpacz (*Wielkieś mi uczyniła pustki w domu moim, / Moja droga Orszulo, tym zniknieniem swoim! / Pełno nas, a jakoby nikogo nie było: / Jedną maluczką duszą tak wiele ubyło*) (Tren VIII) [...]

❐ (z hasła *Ferdydurke*) [...] Najbardziej znanymi zwrotami z powieści są: *upupić kogoś*, czyli potraktować dorosłego jak dziecko oraz *przyprawić komuś gębę*, czyli nadać komuś inną twarz (narzucić inną rolę, osobowość) niż jego własna. Powszechnie znane jest też, utrzymane w konwencji groteskowej, zakończenie powieści: *Koniec i bomba, a kto czytał, ten trąba!* [...].

W końcowych fragmentach głównej części hasła wiedza o danym podmiocie jest aktualizowana – umieszcza się ją w kontekście współczesnym. Nie pomija się spraw kontrowersyjnych, związanych z opisywanymi podmiotami (por. ostatnie zdanie hasła *Gombrowicz*), choć oczywiście przedstawia się je w sposób możliwie neutralny, wyważony; zob. przykłady:

❐ (z hasła *J. Korczak*) [...] Na podstawie m. in. dziennika Janusza Korczaka **A. Wajda** nakręcił film biograficzny *Korczak* (1990) z genialnym **Wojciechem Pszoniakiem** w roli głównej. W filmie – w realistyczny i poruszający zarazem sposób – przedstawiono, w scenerii **warszawskiego getta** lat 1940–42, ostatnie lata życia Korczaka i jego wychowanków z żydowskiego Domu Sierot.

❐ (z hasła *W. Gombrowicz*) [...] Dzieła Gombrowicza przetłumaczono na ponad 30 języków. Dramaty pisarza są nadal wystawiane nie tylko w Polsce, ale także na najważniejszych scenach całego świata. Dwie powieści Gombrowicza zostały sfilmowane – *Ferdydurke* (1993) przez Jerzego Skolimowskiego oraz *Pornografia* (2003) przez **Jana Jakuba Kolskiego**. W 2007 roku Gombrowicz stał się przedmiotem narodowej dyskusji, gdy prawicowy minister edukacji narodowej postanowił wycofać jego powieści z listy lektur, zarzucając im antypatriotyzm i propagowanie homoseksualizmu.

Część C: Nosi ona nagłówek: *Warto zapamiętać następujące wyrażenia i zwroty*. Umieszcza się tu najważniejsze zwroty i wyrażenia (a nie pojedyncze słowa-klucze), które pojawiły się w tekście oraz te, które się w nim nie pojawiły, ale się z nim wiążą. Ich celem jest wspomaganie rozwoju kompetencji leksykalnej, gramatycznej i lingwakulturowej uczących się jpjo oraz umożliwianie im dyskusji na dany temat. W zwrotach podaje się pary aspektowe; użycie

określonych form fleksyjnych we wszystkich kolokacjach sugeruje się za pomocą umieszczonych w nawiasach pytań. Tam, gdzie to możliwe, podaje się formy bliskoznaczne; zob. przykłady:

❒ (z hasła *J. Korczak*) **Warto zapamiętać następujące zwroty i wyrażenia:** działacz społeczny; bohater holocaustu; poświęcać – poświęcić się (komu? czemu?); współtworzyć coś; kierować czymś; sierota = dziecko, które straciło rodziców); sierociniec = dom dla sierot; podopieczny = wychowanek; nowatorski system wychowania; łączyć (co?) np. zapał (z czym?) np. z wyuczonym zawodem; propagować (co?) np. idee, hasła; zostać zamordowanym (przez kogo?); towarzyszyć (komu?) w drodze (dokąd?); obóz zagłady; komora gazowa; być uważanym za kogoś lub za coś, np. za autorytet moralny; obcować (z kim? z czym?); kręcić – nakręcić film biograficzny; film (z kim?) np. z Pszoniakiem w roli głównej.

❒ (z hasła *Treny*) **Warto zapamiętać następujące zwroty i wyrażenia:** cykl / zbiór wierszy; być poświęconym pamięci (czyjej?), np. Urszuli; być doświadczonym (dotkniętym) przez los; godzić – pogodzić się z czymś, np. ze śmiercią córki; porównywać – porównać kogoś do kogoś, np. córkę do Safony; wątpić – zwątpić w coś, np. w sens życia; popadać – popaść w rozpacz; przełamywać – przełamać tabu[1].

4. TRUDNOŚCI W TWORZENIU HASEŁ

Usiłowania redaktora *Leksykonu...* zmierzały w kierunku ujednolicenia tekstów pod względem stosowanego przez autorów języka, kompozycji i objętości tekstu, jak też w kierunku wychwycenia błędów oraz niedostatków merytorycznych. Ważne było również dopilnowanie tego, by hasło do słownika było tekstem oryginalnym, a nie plagiatem – np. tekstem przepisanym z Internetu.

Najczęstszą ingerencją redaktorską było skrócenie hasła. Nierzadko sugerowałam autorom dopisanie akapitów, zawierających konkretne informacje (zwykle były to prośby o zaktualizowanie treści hasła), prosiłam o eksplikację trudniejszych słów, bądź o zmianę podawanego w nawiasie objaśnienia danego słowa lub określenia. Kwiecistość językowa musiała również wiele razy ustąpić na rzecz prostoty wyrazu, uogólnianie na rzecz konkretu, a oryginalny zamysł kompozycyjny na rzecz porządku chronologicznego w przedstawianiu faktów. Najwięcej problemów sprawiła autorom, nie mającym wielkich doświadczeń

[1] W artykule są cytowane fragmenty haseł następujących autorek: M. Baranieckiej (*H. Sienkiewicz*); L. Kabzińskiej (*Treny, Ferdydurke, W. Gombrowicz, Telimena i Zosia, Trylogia*); K. Karpińskiej (*Czysta Forma*) i S. Zajączkowskiej (*J. Korczak*).

w pracy z cudzoziemcami, ostatnia część hasła, wymagająca umiejętności wydobycia z tekstu określonych – ważnych przy omawianiu danego tematu i przydatnych cudzoziemcom – wyrażeń i zwrotów.

Trzeba również powiedzieć, że opisane tu „warsztaty z *Leksykonem kultury polskiej dla cudzoziemców* w tle" przebiegały w sposób niezwykle zdyscyplinowany, mimo że wszyscy uczestnicy konwersatorium byli w przededniu egzaminów magisterskich.

5. PRZYSZŁOŚĆ SŁOWNIKA

Mam nadzieję na opublikowanie słownika w wydawnictwie „Universitas" w znanej serii *Język polski dla cudzoziemców* w dwóch lub trzech częściach tematycznych. A gdy już zakończymy pracę nad całością, a słownik będzie się cieszył popularnością, będzie można wydać jego kolejną wersję, już w porządku alfabetycznym. W I części słownika planuję umieszczenie haseł dotyczących Polski, polskich symboli narodowych, języka polskiego i znanych Polaków (tzn. większości haseł z kategorii 1). Znajdą się w niej ponadto hasła związane z mitologią i folklorem oraz z tzw. kulturą wysoką o (na pewno kategorie 5 i 6 z indeksu haseł, w tym hasła tworzone przez studentów). Ta część słownika zostanie złożona do druku w połowie 2008 r.

BIBLIOGRAFIA

Dobesz U., Jelonkiewicz M., Zarzycka G., 2004, *Projekt leksykonu kultury polskiej dla cudzoziemców*, [w:] A. Dąbrowska (red.), *Wrocławska dyskusja o języku polskim*, Wrocław, s. 509–519.

Zarzycka G., 2004, *„Mały leksykon kultury polskiej dla cudzoziemców". Opis koncepcji*, [w:] W. T. Miodunka (red.), *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Kraków, s. 151–161.

Zarzycka G., Jelonkiewicz M., 2004, *Indeks haseł do „Małego leksykonu kultury polskiej dla cudzoziemców"*, [w:] W. T. Miodunka (red.), *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Kraków, s. 161–171.